กัณฑ์ที่ 24

ติลักขณาทิคาถา

แสดง ณ วันที่ ๔ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๗

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข
สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข
อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ
อถายํ อิตรา ปชา
เย จ โข สมฺมทกฺขาเต
เต ชนา ปารเมสฺสนฺติ
กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย
โอกา อโนกมาคมฺม
ตตฺราภิรติมิจฺเฉยฺย
ปริโยทเปยฺย อตฺตานํ
เยสํ สมฺโพธิยงฺเคสุ
อาทานปฏินิสฺสคฺเค
ขีณาสวา ชุติมนฺโต

ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา
เย ชนา ปารคามิโน
ตีรเมวานุธาวติ
ธมฺเม ธมฺมานุวตฺติโน
มจฺจุเธยฺยํ สุทุตฺตรํ
สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฑิโต
วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ
หิตฺวา กาเม อกิญฺจโน
จิตฺตเกฺลเสหิ ปณฺฑิโต
สมฺมา จตฺตุ สุภาวิตํ
อนุปาทาย เย รตา
เต โลเก ปรินิพฺพุตาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงธรรมิกถาแก้ด้วย วิปัสสนาภูมิปาท เป็นธรรมสำหรับประจำของพุทธบริษัท พระองค์ทรงตรัสแยกแยะธรรมเป็นหลายประเภท ประเภทนี้เรียกว่า วิปัสสนาภูมิปาท พระองค์ทรงประกาศตั้งแต่ครั้งพุทธกาลโน้น ในหมู่บริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในครั้งกระโน้น เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ธรรมอันนี้ ธรรมสังฆาหกาจารย์เถระเจ้าทั้งหลาย ร้อยกรองขึ้นสู่สังคายนาตลอดมาจนกระทั่งถึงบัดนี้ บัดนี้เราท่านทั้งหลายจะพึงได้สดับ ณ บัดนี้ จะชี้แจงแสดงตามวาระพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษา และตามมติยาธิบาย กว่าจะยุติการโดยสมควรแก่เวลาเบื้องต้นแห่งวิปัสสนาภูมิปาทนี้ว่า

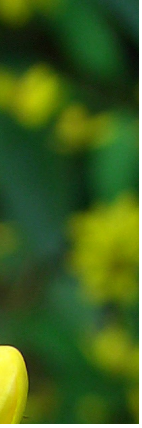

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ

อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

ถ้าบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี้เป็นความหมดจดวิเศษ เป็นหนทางหมดจดวิเศษ

เมื่อใด ถ้าบุคคลเห็นตามปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษ

เมื่อใด ถ้าบุคคลเห็นตามปัญญาว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษ

อปฺปกา เต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน

บรรดามนุษย์ทั้งหลายชนเหล่าใดถึงซึ่งฝั่งได้ ชนเหล่านั้นมีประมาณน้อยนัก

อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุธาวติ

หมู่สัตว์นอกนี้ย่อมเลาะชายฝั่งข้างนี้นั้นแล ก็ชนทั้งหลายเหล่าใดประพฤติตามธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้ว ชนทั้งหลายเหล่านั้นจักถึงซึ่งฝั่งอันล่วงเสียซึ่งวัฏฏะอันเป็นที่ตั้งของมัจจุอันบุคคลข้ามได้แสนยาก ข้ามได้ยากนัก บัณฑิตผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญา ย่อมละธรรมดำทั้งหลายเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้น ความยินดีอาศัยพระนิพพาน ไม่มีอาลัย จากอาลัย ยินดีได้ด้วยยากในพระนิพพาน ยินดีได้ด้วยยากในนิพพานอันเป็นที่สงัดใด ควรละตัณหาทั้งหลายเสีย เป็นผู้ไม่มีกังวลแล้ว ปรารถนาซึ่งความยินดียิ่งในพระนิพพานนั้น บัณฑิตผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญา ชำระตนให้ผ่องแผ้วเสียจากเครื่องเศร้าหมองของจิตทั้งหลาย จิตอันบัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดอบรมดีแล้วโดยชอบ ในองค์แห่งการตรัสรู้ทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายเหล่าใดไม่ถือมั่นยินดีแล้ว ในการละการถือมั่น บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นไม่มีอาสวะ เป็นผู้โพลงดับสนิทแล้วในโลกด้วยประการดังนี้ นี้เนื้อความของพระบาลี คลี่ความเป็นสยามภาษาได้ความเท่านี้

ต่อนี้จะอรรถาธิบายขยายความในวิปัสสนาภูมิปาทเป็นลำดับไป เป็นธรรมอันสุขุมลุ่มลึกนัก เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า **สังขารทั้งสิ้นไม่เที่ยง** เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษ สตฺตานำ ของสัตว์ทั้งหลาย นี้เป็นหนทางหมดจดวิเศษของสัตว์ทั้งหลาย เห็นตามปัญญาว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงทั้งสิ้น ไม่เที่ยงทั้งหมด รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของมนุษย์ก็ดี ที่เป็นมนุษย์อยู่จะได้เป็นมนุษย์อยู่ตลอดกัปนับร้อยนับพันก็หาไม่ ไม่ถึง ๑๐๐ ปี ครั้งพุทธกาลยืนยาวที่สุดเพียง ๑๒๐ กว่าปีเท่านั้น ยืนจนที่สุดอายุมีพระพากุลเถระเจ้า ยืนมากขึ้นไปกว่านั้นอายุ ๑๖๐ ปี ในครั้งพุทธกาลอายุขัย ๑๐๐ ปี บัดนี้อายุขัยกัปอายุ ๗๕ ปี สัตว์อายุ ๑๐๐ ปีมีน้อยนัก ถึง ๑๐๐ ปีเท่านั้นแหละ หาไม่ค่อยได้แล้ว นี่ไม่เที่ยง รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณของมนุษย์ก็ดี รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ของมนุษย์ละเอียด กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด รูปพรหม-รูปพรหมละเอียด อรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด ทั้ง ๘ กายนี้ไม่เที่ยงทั้งนั้น เที่ยงสักกายหนึ่งก็ไม่มี ล้วนแต่ไม่เที่ยงทั้งนั้น ที่เครื่องอุปการะแก่กายเล่าไม่เที่ยงดุจเดียวกัน สิ่งที่เป็นปรากฏ ติณชาติ รุกขชาติ วัลลีชาติ พฤกษชาติต่าง ๆ ไม่เที่ยงทั้งนั้น หรือตึกร้านบ้านเรือน ภูเขา ตลอดจนกระทั่งภูเขาพระสุเมรุภูเขาจักรวาล เมื่อโลกอันตรธานก็ย่อยยับเป็นจุลไปหมดไม่เที่ยงเลย สิ่งที่อาศัยธาตุ-อาศัยธรรมสังขารขึ้นนี้ไม่เที่ยงเลย เมื่อเห็นไม่เที่ยงจริงเช่นนี้แล้วก็ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี้เป็นหนทางอันหมดจดวิเศษ ถ้าว่าปัญญาเห็นอยู่อย่างนี้ เห็นชัด ๆ อยู่ดังนี้แล้ว เห็นด้วยปัญญาของตน

เช่นนี้แล้วความถือมั่นใด ๆ ในโลก ความถือมั่นใด ๆ ในภพนั้น ๆ ก็ย่อมไม่มีเป็นแท้

ไม่ใช่ไม่เที่ยงอย่างเดียว สังขารทั้งปวงทั้งสิ้นตัดสินว่าเป็นทุกข์ สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขชาติ เมื่อใดบุคคลเห็นตามปัญญาว่า **สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์** เมื่อนั้นย่อมเหนื่อยหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดวิเศษ นึกดูเบญจขันธ์ทั้ง๕ ของกายมนุษย์เป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ถ้าว่าคนเจ็บไข้ละก็เห็นว่าเป็นทุกข์ คนแก่ชรานั่นเห็นเป็นทุกข์จริง ๆ ถ้าว่าเป็นทุกข์จริงเป็นทุกข์ตลอด เด็กอยู่ในท้องก็ดีคลอดแล้วก็ดี เป็นเด็กเล่นโคลนเล่นทรายอยู่ก็ดี หรือรุ่นหนุ่มรุ่นสาวก็ดี หรือแก่เฒ่าชราปานใดก็ดี ถ้าว่าไม่พิจารณาตามความเป็นจริงแล้วสุขหายากนัก ทุกข์มากเป็นทุกข์จริง ขันธ์ทั้ง๕ เป็นทุกข์จริง ๆ กายมนุษย์หยาบกายมนุษย์ละเอียดก็เป็นทุกข์ ตลอดหมดทั้ง ๘ กายทุกข์ทั้งนั้น สุขหาไม่ค่อยจะเจอ มีแต่ทุกข์ มีสุขบ้างเล็กน้อยตามภาษาของสัตว์ที่เกิดในภพนั้น เมื่อมนุษย์รู้ชัดเช่นนี้ก็เบื่อหน่ายในทุกข์ นี่แหละเป็นอย่างนี้แหละ เป็นหนทางหมดจดวิเศษ

ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว เมื่อใดบุคคลเห็นตามความเป็นจริงว่า ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัว รูปธรรมนามธรรมก็ไม่ใช่ตัว **ดวงธรรม**ที่ทำให้เป็นกายมนุษย์-มนุษย์ละเอียด กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-กายอรูปพรหมละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายตลอดจนกระทั่งถึงพระอนาคา ทั้งหลายเหล่านั้น ตลอดจนกระทั่งถึงพระอรหัต ไม่ใช่ตัวทั้งนั้น ตัวต้องอาศัยธรรมนั้น ธรรมต้องอาศัยตัวนั้นอาศัยซึ่งกันและกัน แต่ว่าธรรมทั้งหลายเหล่านั้นไม่ใช่ตัวจริง ๆ เมื่อเห็นจริงลงไปดังนี้ว่าธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตัวแล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ นี่เป็นหนทางหมดจดวิเศษลึกซึ้งดุจเดียวกัน ธรรมทั้งหลาย ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์-กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด กายธรรม-กายธรรมละเอียด กายโสดา-โสดาละเอียด กายสกทาคา-สกทาคาละเอียด กายอนาคา-อนาคาละเอียด กายอรหัต-อรหัตละเอียด ทุกดวงธรรมไม่ใช่ตัวทั้งนั้น เห็นจริง ๆ เข้าเช่นนี้ ที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์อยู่เพราะอะไรล่ะ? เพราะสภาพของขันธ์ที่เป็นโลกีย์นั้นไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ถึงที่เป็นโลกุตรที่ข้ามขึ้นจากโลกไป อ้ายนั่นไม่กล่าว จากภพ๓ไปเสียแล้ว ถ้าจะกล่าวลึกลับเข้าไปอีกไม่มีเวลาจบ ต้องขอสงบไว้ว่าเบญจขันธ์ทั้ง๕ ในภพทั้ง๓ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์จริง ๆ แล้วก็ธรรมทั้งหลายที่สัตว์เหล่านั้นอาศัยเป็นดวง ๆ ๘ดวงนั้นไม่ใช่ตัวจริง ๆ แม้ถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายธรรมโคตรภู-โคตรภูละเอียด โสดา-โสดาละเอียด สกทาคา-สกทาคาละเอียด อนาคา-อนาคาละเอียด อรหัต-อรหัตละเอียด ๑๐ดวงหรือเกินไปเท่าไร ๆ ก็ไม่ใช่ตัว ตัวอาศัยธรรมนั้น

ทีนี้จะกล่าวถึงตัวละ เมื่อว่าไม่ใช่ตัวแล้วอะไรเป็นตัวล่ะ? เรื่องนี้ได้แสดงแล้วเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าโปรดภัทธิยะราชกุมาร๓๐ หย่อนอยู่หญิงแพศยาคนหนึ่ง ทั้งราชกุมาร๓๐ มเหสีอีก ๒๙ก็รวมเป็น๕๙ หย่อน ๖๐ อยู่คนหนึ่ง ไม่ใช่กัณฑ์ย่อย แสดงถึงตัวนี้ กายมนุษย์ นี่แหละเป็นตัวโดยสมมุติ กายมนุษย์ละเอียดก็เป็นตัวโดยสมมุติไม่ใช่ตัวจริง ๆ ไม่ใช่ตัวโดยวิมุตติ ทั้ง ๘ กาย กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด เป็นตัวโดยสมมุติทั้งนั้น

เป็นตัวโดยวิมุตติล่ะ กายธรรม-กายธรรมละเอียด กายโสดา-โสดาละเอียด กายธรรมสกทาคา-สกทาคาละเอียด กายธรรมอนาคา-อนาคาละเอียด กายธรรมอรหัต-อรหัตละเอียด นี่เป็นตัวโดยวิมุตติ

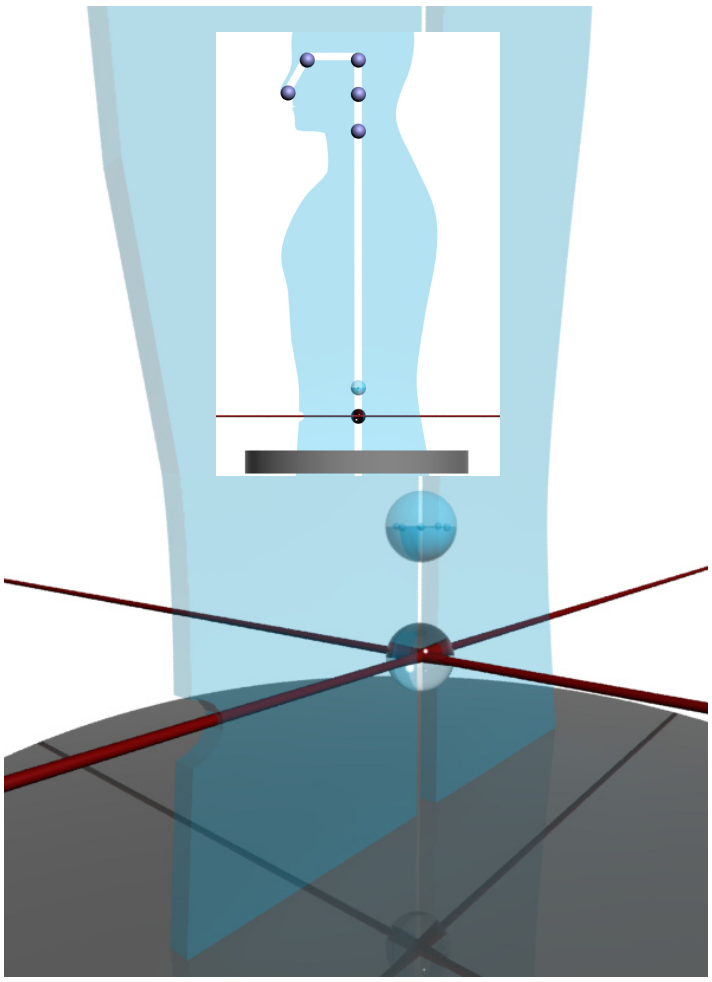

ทั้งนั้น เป็นชั้น ไปเป็นตัววิมุตติ แต่ว่าถึงกายพระอรหัตถึงวิราคธาตุวิราคธรรมทีเดียว ถึงวิราคธาตุวิราคธรรม ถึงกระนั้น ที่จะไปเป็นพระอรหัตเป็นตัววิมุตติแท้ ๆ ทีเดียว เข้าถึงวิราคธาตุวิราคธรรม ออกจากสราคธาตุสราคธรรมไปทีเดียว นี่ความจริงเป็นอย่างนี้

ถ้าว่ามีวิปัสสนาเห็น มีวิปัสสนาก็มีธรรมกาย ***เห็นด้วยตาธรรมกายนั่นแหละเรียกว่า วิปัสสนา*** วิปัสสนาแปลว่าเห็นแจ้งเห็นวิเศษเห็นต่าง ๆ เห็นไม่มีที่สุด ตาธรรมกายโคตรภูเห็นแค่นี้ ตาธรรมกายโสดา-โสดาละเอียดเห็นแค่นี้ สกทาคา-สกทาคาละเอียดเห็นแค่นี้ พระอนาคา-อนาคาละเอียดเห็นแค่นี้ พระอรหัต-อรหัตละเอียดเห็นแค่นี้ หนักขึ้นไปไม่มีที่สุด นับอสงไขยไม่ถ้วน เห็นไม่มีที่สุด รู้ไม่มีที่สุด เห็น จำ คิด รู้ เท่ากัน เห็นไปแค่ไหน-รู้ไปแค่นั้น จำไปแค่ไหน-รู้ไปแค่นั้น คิดไปแค่ไหน-รู้ไปแค่นั้น เท่ากัน ไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่ากัน นี่อย่างนี้เรียกว่า **วิปัสสนา** เห็นอย่างนี้เห็นด้วยตาธรรมกาย

เห็นด้วยตากายมนุษย์-กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด เห็นเท่าไรก็เห็นไป เรียกว่าอยู่ในหน้าที่ **สมถะ** ทั้งนั้น ไม่ใช่วิปัสสนา ถ้าวิปัสสนาละก็ต้องเห็นด้วยตาธรรมกาย นั่นแหละเป็นตัววิปัสสนาจริง ๆ ละ

เมื่อรู้จักหลักอันนี้ ในท้ายของพระรัตนตรัยนี้ได้ชี้หลักไว้ นี่กล่าวถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ว่าบรรดามนุษย์มากมาย น้อยคนนัก น้อยหน้าทีเดียวที่จะเข้าถึงฝั่งได้ น้อยนักที่เข้าถึงฝั่งน่ะคือนิพพานทีเดียว เข้าถึงนิพพานไม่ใช่เป็นของเข้าถึงง่าย ***ในวัดปากน้ำนี้มีจำนวนภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ๑๕๐ กว่า แต่หมดประเทศไทยนอกจากวิชชานี้แล้ว ไม่มีใครไปนิพพานได้เลย ไปนิพพานได้ก็แต่ธรรมกายเท่านั้น นี่พึงรู้ชัดอย่างนี้*** ถ้ารู้ชัดอย่างนี้ละก็หมู่สัตว์นอกนี้นี่ย่อมเลาะอยู่ชายฝั่งข้างนี้เท่านั้น เลาะอยู่ในสักกายทิฏฐิ ไต่อยู่แต่กายมนุษย์นี่เอง ใจไม่พ้นกายมนุษย์ไป พ้นจากกายมนุษย์ไป ไปไต่อยู่กับกายมนุษย์ละเอียดที่ฝั่นไป เลาะอยู่แต่ฝั่งข้างนี้ พ้นจากกายมนุษย์ละเอียดไป ไปติดอยู่กับกายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด ออกจากภพไม่ได้ ติดอยู่ในภพ ติดอยู่กับกายเหล่านี้ นี้ได้ชื่อว่าเลาะอยู่แต่ชายฝั่งข้างนี้ ไม่ไปถึงพระนิพพาน พวกมีธรรมกายนั้นไปถึงนิพพาน ผู้ที่ไปถึงนิพพานแล้วมามองดูผู้ที่ไม่ไปนั่น ผู้ที่ไปนิพพานได้หาว่าผู้ที่ไม่ไปนั่นตาบอด มองไม่เห็น

....ถ้าว่ามีวิปัสสนาเห็น มีวิปัสสนาก็มีธรรมกาย ***เห็นด้วยตาธรรมกายนั่นแหละเรียกว่า วิปัสสนา*** วิปัสสนาแปลว่าเห็นแจ้งเห็นวิเศษ เห็นต่าง ๆ เห็นไม่มีที่สุด ตาธรรมกายโคตรภูเห็นแค่นี้ ตาธรรมกายโสดา-โสดาละเอียดเห็นแค่นี้ สกทาคา-สกทาคาละเอียดเห็นแค่นี้ พระอนาคา-อนาคาละเอียดเห็นแค่นี้ พระอรหัต-อรหัตละเอียดเห็นแค่นี้ หนักขึ้นไปไม่มีที่สุด นับอสงไขยไม่ถ้วน เห็นไม่มีที่สุด รู้ไม่มีที่สุด เห็น จำ คิด รู้ เท่ากัน เห็นไปแค่ไหน-รู้ไปแค่นั้น จำไปแค่ไหน-รู้ไปแค่นั้น คิดไปแค่ไหน-รู้ไปแค่นั้น เท่ากัน ไม่ยิ่งไม่หย่อนกว่ากัน นี่อย่างนี้เรียกว่า **วิปัสสนา** เห็นอย่างนี้เห็นด้วยตาธรรมกาย

เห็นด้วยตากายมนุษย์-กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด เห็นเท่าไรก็เห็นไป เรียกว่าอยู่ในหน้าที่ **สมถะ** ทั้งนั้น ไม่ใช่วิปัสสนา ถ้าวิปัสสนาละก็ต้องเห็นด้วยตาธรรมกาย นั่นแหละเป็นตัววิปัสสนาจริง ๆ ละ....

ภาพจาก : hubbesite.org

นิพพาน งุ่มง่ามเงอะงะอยู่ในกายเหล่านี้เอง งุ่มง่ามอยู่ในนี้เอง ตาบอดแล้วไม่รู้ว่าตัวตาบอดด้วยนะ ใช่ว่าจะรู้ตัวเมื่อไรล่ะ? ไม่รู้เสียด้วย ถ้ารู้ตัวว่าตัวตาบอดก็รับทำให้ตาดี ให้เข้าถึงธรรมกายให้ได้ เข้าถึงธรรมกายก็เป็นตาดีกัน ไม่เข้าถึงธรรมกายก็เป็นตาบอด ไม่เข้าถึงนิพพานไปนิพพานไม่ได้ เห็นนิพพานไปนิพพานได้ก็เรียกว่าตาดี นี่ตรงอยู่อย่างนี้ เมื่อรู้จักหลักดังนี้แล้ว ก็คนทั้งหลายเหล่าใดแล ปฏิบัติตามธรรมในธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้ว พระตถาคตก็ธรรมกายนั่นแหละ

ธรรมอะไรที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้วน่ะ ธรรมที่ทำให้เป็นกายเป็นลำดับไป จนกระทั่งถึงกายพระอรหัตนั่นแหละเป็นสวาขาตธรรมละ ธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวดีแล้วกล่าวชอบแล้ว ถูกหลักถูกฐานทีเดียวไม่ใช่อื่นละ ไปตามร่องรอยนั้น ถ้าว่าปฏิบัติตามแนวนั้น คนทั้งหลายเหล่านั้นก็ย่อมถึงซึ่งฝั่ง ล่วงเสียซึ่งวัฏฏะเป็นที่ตั้งแห่งมัจจุ ยากที่บุคคลจะล่วงได้ ล่วงซึ่งวัฏฏะนั่นมันอะไรล่ะ? กัมมวัฏฏ์ กิเลสวัฏฏ์ วิปากวัฏฏ์ ไม่ข้องขัดเรื่อยไป ล่วงเสียได้แล้ว ยากที่บุคคลจะล่วงได้ ไม่ใช่เป็นของง่าย แต่ว่าต้องปฏิบัติตามธรรมที่พระตถาคตเจ้ากล่าวชอบแล้วจึงจะล่วงได้ ที่ล่วงได้ไปถึงนิพพานได้เป็นพระอรหัตตัดกิเลสเป็นสมุจเฉทปหาน นั่นล่วงได้แล้ว พวกนี้ล่วงได้แล้วทั้งนั้น

เมื่อล่วงได้ขนาดนี้ ตามวาระพระบาลีว่า ถ้าจะไปทางนี้ ผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญา ให้ละธรรมดำเสีย ยังธรรมขาวให้เจริญขึ้น ดำไม่ให้มีเลย เข้าถึงดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ก็ใสเป็นแก้ว หาหลักอื่นไม่ได้ ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ละเอียด ดวงธรรมที่ทำให้เป็นกายทิพย์-กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหม-รูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-อรูปพรหมละเอียด ใสหนักขึ้นไป สว่างหนักขึ้นไป ดำไม่มีไปแผ้วพานเลย นี่ให้ละธรรมดำเสียอย่างนี้ ยังธรรมขาวให้สะอาด ให้บังเกิดปรากฏขึ้นอย่างนี้ ให้เกิดปรากฏจนระทั่งถึงธรรมกายตลอดไป นั่นธรรมขาวทั้งนั้นพวกเหล่านี้

กณฺหํ ธมฺมํ วิปฺปหาย สุกฺกํ ภาเวถ ปณฺฑิโต
โอกา อ โนกมาคมฺม

อาศัยซึ่งนิพพาน ไกลจากอาลัย อาศัยอาลัยไม่มีอาลัย จากอาลัย เมื่อถึงพระอนาคาก็อาศัยนิพพานได้ เมื่อถึงพระอรหัตละก็ไปนิพพานเลย ไปนิพพานทีเดียวไม่ไปไหนละ อาศัยนิพพานไม่มีอาลัย จากอาลัยกามคุณาลัย อาลัยในรูป ในกลิ่น ในเสียง ในรส ในสัมผัส ไม่มีเลย ไปอยู่นิพพานเสียไม่มีอาลัยไปเจือปนระคนเลย มีธรรมกายไปได้ ไปนิพพานได้ ไม่เกี่ยวด้วยอาลัยเสียเลยทีเดียว

วิเวเก ยตฺถ ทูรมํ

ยินดีได้ด้วยยากในนิพพานอันสงัดใด ถ้าว่าไม่มีธรรมกายแล้วไปยินดีไม่ได้ ถ้าไม่ถึงไม่รู้รสชาติของนิพพานทีเดียว ถ้ามีธรรมกายแล้วยินดีนิพพานได้ นิพพาน-เป็นที่สงัด-เป็นที่สงบ-เป็นที่เงียบ-เป็นที่หยุดทุกสิ่ง ถึงนิพพานแล้ว สิ่งที่ดีจริงอยู่ที่นิพพานทั้งนั้น

เมื่อรู้จักนี้แล้ว

ตตฺราภิรติมิจฺเฉยฺย หิตฺวา กาเม อกิญฺจโน

ละกามทั้งหลายเสียได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีกังวลแล้ว ปรารถนายินดีจำเพาะในพระนิพพานนั้น นิพพาน

นั้นเป็นของสำคัญนัก ลึกลับ พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์มุ่งนิพพานทั้งนั้น เมื่อเป็นพระอรหัตนั้นมีจำนวนเท่าไรองค์ ก็มุ่งนิพพานทั้งนั้น ตั้งแต่อนาคาก็มุ่งนิพพาน ตั้งแต่มีกายธรรมก็ถ้าว่าไปนิพพานบ่อย ๆ ละก็ชอบนัก อยากจะอยู่ในนิพพาน เป็นที่เบิกบานสำราญใจกว้างขวางทำให้อารมณ์กว้างขวาง ทำให้เยือกเย็นสนิท ปลอดโปร่งในใจ ทำให้สบายมากนัก นิพพาน

เหตุนั้น

ปริโยทเปยฺย อตฺตานำ จิตฺตเกฺลสเหิ ปณฺฑิโต

บัณฑิตผู้ดำเนินด้วยคติของปัญญาเรียกว่าคนฉลาด ชำระตนให้ผ่องแผ้ว ชำระตนให้สะอาด เมื่อตนผ่องแผ้วสะอาดจากธรรมเครื่องเศร้าหมองของใจแล้ว เหลือแต่ธรรมกายใสสะอาดเป็นชั้น ๆ ไป โคตรภู โสดา สกทาคา อนาคา อรหัต นั่นเรียกว่าสะอาดละ อย่างนั้นเรียกว่าสะอาดจากธรรมเครื่องเศร้าหมองของใจไม่มีแล้ว ผ่องแผ้วดีแล้ว จิตอันบัณฑิตเหล่าใดอบรมด้วยดีแล้ว โดยชอบในองค์เหตุของความตรัสรู้ทั้งหลาย บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้นย่อมไม่ถือมั่น ยินดีในการละการถือมั่น ย่อมไม่ถือมั่น ยินดีในการไม่ถือมั่น เมื่อปล่อยเสียได้หมดเสียเช่นนี้นั้น

ขีณาสวา ชุติมนฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตาติ

บัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะ ขีณาสวาย่อมเป็นผู้ไม่มีอาสวะ กามาสวะ ทิฏฐาสวะ อวิชชาสวะ ไม่มีหลุดหมด ชุติมนฺโต ย่อมเป็นผู้โพลงรุ่งเรืองสว่าง ดับสนิทในโลกด้วยประการดังนี้

นี้เป็นผลสุดท้ายของพระสูตรนี้ ประสงค์พระอรหัตตัดกิเลสเป็นสมุจเฉทปหานทีเดียว นี่เป็นหลักเป็นประธานของพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทางวิปัสสนา ธรรมนี้เป็นทางวิปัสสนาโดยแท้ กล่าวมานี้ แสดงมานี้ตามปริยัติเทศนา ถ้าว่าจักแสดงตามหลักปฏิบัติให้ลึกซึ้งลงไปกว่านี้เป็นของที่ลึกล้ำคัมภีรภาพนัก

เมื่อมีธรรมกายปรากฏเห็น อนิจจำ ทุกขำ อนตฺตา ในเบญจขันธ์ทั้ง๕ ที่เป็นมนุษย์ก็ดี มนุษย์ละเอียดก็ดี กายทิพย์-กายทิพย์ละเอียดก็ดี กายรูปพรหม-กายรูปพรหมละเอียด กายอรูปพรหม-กายอรูปพรหมละเอียดก็ดี เป็นกายสัตว์เดรัจฉานก็ดี เปรต อสุรกาย สัตว์นรกทั้งหมด ที่เรียกว่าประกอบด้วยเบญจขันธ์ ขันธ์ทั้งหลายเหล่านั้นแหละเกิดจากธาตุ-จากธรรม ธาตุธรรมเป็นตัวยืนให้เกิดขึ้นเป็นเบญจขันธ์ เบญจขันธ์ทั้ง๕ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ขันธ์มีเท่าใด ก็ภพกี่ชาติเท่าใดย่อมเป็นอนิจจำ ทุกขำ ทั้งนั้น แล้วก็ไม่ใช่ตัวด้วย ธรรมที่ทำให้เป็นขันธ์เหล่านั้น ดวงธรรมที่ทำให้เป็นขันธ์เหล่านั้นทุกขันธ์ไป ทุกกายไปก็ไม่ใช่ตัวอีกเหมือนกัน ได้ชื่อว่าเป็นทุกข์แล้ว ไม่ใช่ตัวด้วย เมื่อรู้จักว่าไม่เที่ยงไม่ใช่ตัวละก็ ต้องปล่อยปละละดังนี้เป็นชั้น ๆ ไป ดังแสดงแล้วก่อน ๆ โน้น สละละกายเหล่านี้เสียทุกชั้นไป เมื่อวานก็แสดงละเป็นชั้น ๆ ไป ละกายมนุษย์หยาบเข้าหากายมนุษย์ละเอียด ละกายมนุษย์ละเอียดเข้าหากายรูปพรหมอยู่กลางกายทิพย์ละเอียด ละกายรูปพรหมเข้าหากายรูปพรหมละเอียดอยู่กลางกายรูปพรหม ละกายรูปพรหมละเอียดเข้าหากายอรูปพรหมอยู่กลางกายรูปพรหมละเอียด ละกายอรูปพรหมเข้าหากายอรูปพรหมละเอียด ละกายอรูปพรหมละเอียดเข้าหากายธรรมเป็นชั้น ๆ ไปอย่างนี้ เมื่อถึงกายธรรมแล้วถึงขั้นวิปัสสนา

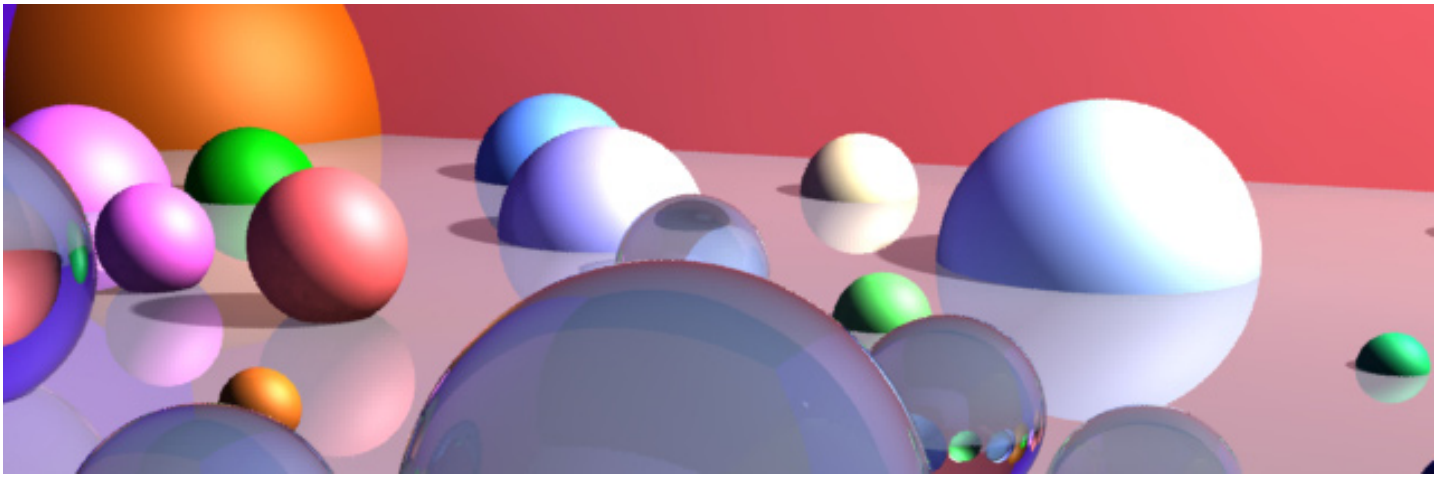

๘ กายข้างต้นกายมนุษย์ไปจนถึง อรูปพรหมละเอียดนั่นเป็นกายขั้น สมถะ ถ้าว่าเข้าไปถึงกายเหล่านั้นเป็นสมถะทั้งนั้น เข้าถึงวิปัสสนาไม่ได้ เพราะกายเหล่านั้นเป็นสมถะ ทำไมรู้ว่าเป็นสมถะ?

ภูมิสมถะ บอกตำรับตำราไว้ ๔๐

กสิน๑๐

อสุภ๑๐

อนุสสติ๑๐ เป็น๓๐ละ

อาหาเรปฏิกูลสัญญา๑ กำหนดอาหารเป็นปฏิกูล

จตุธาตุวัตถานะ๑กำหนดธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม กำหนดธาตุเหล่านี้ ทั้ง ๒ นี้เป็น ๓๒

พรหมวิหาร๔ เป็น๓๖ อรูปฌาน๔ เป็น๔๐

นี่ภูมิของสมถะ เมื่อเข้ารูปฌานต้องอาศัยมนุษย์ กายมนุษย์ละเอียด กายทิพย์ กายทิพย์ละเอียด กายรูปพรหมเข้ารูปฌาน กายอรูปพรหมเข้าอรูปฌาน นี่หลักฐาน ฌานเหล่านี้ยืนยันว่าตั้งแต่ตลอดรูปพรหม อรูปพรหมนี่แหละเป็นภูมิสมถะทั้งนั้น ไม่ใช่ภูมิวิปัสสนา

ภูมิวิปัสสนา ยกวิปัสสนาขึ้นข่ม ขันธ์๕ อายตนะ๑๒ ธาตุ๑๘ อินทรีย์๒๒ อริยสัจ๔ ปฏิจจสมุปบาทธรรม๑๒ ๖ หมวดนี้เป็นภูมิของวิปัสสนา

ขันธ์๕ ได้แสดงแล้ว รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ของมนุษย์	มนุษย์ละเอียด
กายทิพย์	กายทิพย์ละเอียด
กายรูปพรหม	กายรูปพรหมละเอียด
กายอรูปพรหม	กายอรูปพรหมละเอียด

๘กายนี้ขันธ์๕ ทั้งนั้น ขันธ์๕ เหล่านี้แหละตาธรรมกายเห็นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวทั้งนั้น เห็นชัด ๆ อย่างนี้ นี้เป็นวิปัสสนา

อายตนะ๑๒ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ๑๒นี้ ก็ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ไม่ใช่ตัวอีกเหมือนกัน เช่นเดียวกัน แปรผันไปตามหน้าที่ของมันเห็นชัด ๆ

ธาตุ๑๘

จักขุธาตุ	รูปธาตุ	จักขุวิญญาณธาตุ

โสตธาตุ	สัททธาตุ	โสตวิญญาณธาตุ
ฆานธาตุ	คันธธาตุ	ฆานวิญญาณธาตุ
ชิวหาธาตุ	รสธาตุ	ชิวหาวิญญาณธาตุ
กายธาตุ	โผฏฐัพพะธาตุ	กายวิญญาณธาตุ
มโนธาตุ	ธรรมธาตุ	มโนวิญญาณธาตุ

ธาตุ๑๘ สาม ๖ เป็น ๑๘ อายตนะ๖ อายตนะหนึ่งแยกออกเป็น๓

จักขุ ก็เป็นธาตุ
รูป ที่มากระทบจักขุก็เป็นธาตุ
วิญญาณธาตุ ที่แล่นไปรับรู้รูปที่มากระทบนัยน์ตาก็เป็นธาตุ

หู ก็เป็นธาตุ
เสียง ที่มากระทบหูก็เป็นธาตุ
วิญญาณธาตุ ที่แล่นไปรับรู้ทางหูก็เป็นธาตุ

จมูก ก็เป็นธาตุ
กลิ่น ก็เป็นธาตุ
รู้ ที่แล่นไปตามจมูกนั่นก็เรียกว่า ธาตุ

ลิ้น ก็เป็นธาตุ
รส ก็เป็นธาตุ
ความรู้ ที่แล่นไปตามลิ้นนั่นก็เป็นธาตุ

กาย ก็เป็นธาตุ
สัมผัสถูกต้อง ก็เป็นธาตุ
วิญญาณ ที่รู้สัมผัสนั่นก็เป็นธาตุ

ใจ ก็เป็นธาตุ
อารมณ์ ที่เกิดกับใจก็เป็นธาตุ
วิญญาณ ที่รู้อารมณ์ที่เกิดกับใจนั้นก็เป็นธาตุ

รู้ว่าเป็นธาตุ ล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น เมื่อรู้ชัดว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังนี้ละก็รู้ชัด ๆ เช่นนี้เห็นชัด ๆ เช่นนี้ นี้ก็ด้วยตาธรรมกาย ตากายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม อรูปพรหม ทั้งหยาบทั้งละเอียดเห็นไม่ได้ เห็นได้แต่ตาธรรมกาย ธาตุ ๑๘ นี่ก็เห็นได้ชัด ๆ

อินทรีย์๒๒

จักขุนทรีย์ นัยน์ตาเป็นใหญ่

โสตินทรีย์ ความได้ยินเป็นใหญ่
ฆานินทรีย์ ความรู้กลิ่นเป็นใหญ่
ชิวหินทรีย์ ความรู้รสเป็นใหญ่
กายอินทรีย์ กายรับถูกต้องเป็นใหญ่
มนินทรีย์ ใจเป็นใหญ่ เป็นใหญ่ตามหน้าที่ ที่เรียกว่าอินทรีย์๕ ในอินทรีย์ทั้ง๕ นี้เป็นใหญ่ตามหน้าที่ของมัน อินทรีย์ไม่ใช่มีน้อยมี ๒๒
อิตถินทรีย์ สภาวรูปของหญิงเป็นใหญ่
ปุริสินทรีย์ สภาวรูปของชายเป็นใหญ่
ชีวิตินทรีย์ ชีวิตเป็นใหญ่ อยู่ดังนี้
สุขินทรีย์ สุขเป็นใหญ่
ทุกขินทรีย์ ทุกข์เป็นใหญ่
โสมนัสสินทรีย์ ความดีใจเป็นใหญ่
โทมนัสสินทรีย์ เสียใจเป็นใหญ่
อุเบกขินทรีย์ อุเบกขาเป็นใหญ่
สัทธินทรีย์ ความเชื่อเป็นใหญ่
วิริยินทรีย์ ความเพียรเป็นใหญ่
สตินทรีย์ สติเป็นใหญ่
สมาธินทรีย์ สมาธิเป็นใหญ่
ปัญญินทรีย์ ปัญญาเป็นใหญ่
อนัญญตัญญัสสามิตินทรีย์ พระโสดาเป็นใหญ่ เป็นหน้าที่ของพระโสดาปัตติมรรค
อัญญินทรีย์ โสดาปัตติผล สกทาคา อนาคา ถึงอรหัตมรรคเป็นใหญ่ของหน้าที่นั้น ๆ
อัญญาตาวินทรีย์ อรหัตเป็นใหญ่ เป็นใหญ่ในหน้าที่ของพระอรหัตผลนั้น ๆ

เมื่อว่าอินทรีย์ ๒๒ เป็นภูมิของวิปัสสนาแท้ ๆ ถ้าไม่มีตาธรรมกายมองไม่เห็น มีตาธรรมกายมองเห็นอินทรีย์๒๒

อริยสัจ๔

ทุกข์
เหตุเกิดทุกข์
ความดับทุกข์
ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

ทุกข์น่ะมีจริง ๆ นะ หมดทั้งร่างกายนี้ทุกข์ทั้งก้อน หรือใครว่าสุข ลองเอาสุขมาดู ก็จะไปหยิบเอาทุกข์ให้ดูทั้งนั้น ตลอดจนกระทั่งชาติ เกิดก็เป็นทุกข์ ชาติปิทุกฺขา ความเกิดเป็นทุกข์ เมื่อเกิดแล้วก็มี แก่ มีเจ็บ มีแปรไปตามหน้าที่ ก็ออกจากทุกข์นั่นทั้งนั้น ไม่ใช่ออกจากสุข ต้นนั่นเป็นทุกข์ทั้งนั้น เกิดนั่นแหละเป็นตัวทุกข์ละ ต้องกำหนดรู้มันไว้ ทำอะไรมันก็ไม่ได้

เหตุให้เกิดมี กามตัณหา-ภวตัณหา-วิภวตัณหา เป็นเหตุให้เกิดชาติ กามตัณหา ภวตัณหา วิภาวตัณหา กามตัณหาอยากได้เป็นกามตัณหา ภวตัณหาอยากให้มีให้เป็น เป็นภวตัณหา เมื่อมาเป็นมามีเห็นปรากฏแล้ว ไม่อยากให้แปรไปเป็นอย่างอื่น ให้ดำรงคงที่นั่นเป็นวิภวตัณหา เหมือนเราเป็นหญิงเป็นชาย ไม่มีลูกอยากได้ลูก นั่นเป็นกามตัณหาแล้ว ได้ลูกสมเจตนาเป็นภวตัณหาขึ้นแล้ว ไม่อยากให้ลูกนั้นแปรไปเป็นอย่างอื่น นั่นเป็นวิภวตัณหาอีกแล้ว เห็นไหมล่ะเป็นอยู่อย่างนี้แหละ

กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหานี่แหละเป็นเหตุให้เกิดชาติ ต้องดับด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ดังกล่าวแล้ว ถอดกันไปเป็นชั้น ๆ จนกระทั่งพระอรหัตดับหมด ดับนั่นแหละเป็นตัวนิโรธ

ที่เข้าถึงซึ่งความดับนั่นเป็นมรรค สัจจธรรมทั้ง๔ นี่ต้องมีตาธรรมกายจึงจะมองเห็น ไม่มีตาธรรมกายมองไม่เห็น

ปฏิจจสมุปบาทธรรม๑๒ ธรรมอาศัยซึ่งกันและกันเป็นแดนเกิดขึ้น

อวิชชาความรู้ไม่จริง	เป็นเหตุให้	เกิดสังขาร
สังขาร	เป็นปัจจัยให้	เกิดวิญญาณ
วิญญาณ	เป็นปัจจัยให้	เกิดนาม-รูป
นาม-รูป	เป็นปัจจัยให้	เกิดสฬายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
สฬายตนะ	เป็นปัจจัยให้	เกิดผัสสะ ผัสสะทั้ง๖
ผัสสะ	เป็นปัจจัยให้	เกิดอุปาทาน
อุปาทาน	เป็นปัจจัยให้	เกิดภพ
ภพ	เป็นปัจจัยให้	เกิดชาติ ความเกิด
ชาติ	ก็เป็นปัจจัยให้	เกิด ชรา มรณะ โศก ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส
		อัปปิเยหิสมฺปโยโค ทุกฺโข ยมฺปิจฺฉํ นลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ

โดยย่อก็ความยึดถือมั่นในปัญจขันธ์ทั้ง๕ เป็นทุกข์ นี่เกิดจากอวิชชาทั้งนั้นไม่ใช่อื่น ถ้าว่าเมื่อถึงพระอรหัตแล้ว อวิชชาหลุดหมด นี่เป็นตัววิปัสสนาชัด ๆ อย่างนี้นะ พึงรู้จักนี่แหละตามปริยัติชัด ๆ ทีเดียว เมื่อรู้จักละก็ให้จำไว้เป็นข้อวัตรปฏิบัติ จะได้พาตนหลีกลัดลุล่วงพ้นจากวัฏฏะสงสาร มีนิพพานเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

ที่ได้ชี้แจงแสดงมานี้ ตามวาระพระบาลีคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามมติยาธิบายพอสมควรแก่เวลา **เอเตน สจฺจวชฺเชน** ด้วยอำนาจความสัจที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ **สทา โสตฺถี ภวนฺตุ เต** ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย บรรดามาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมภาพนี้ชี้แจงแสดงมา พอสมควรแก่เวลา สมมุติว่ายุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ **เอวํ** ก็มีด้วยประการฉะนี้